

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษาในองค์กรเอกชนมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมในองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารองค์กร จำนวน 35 คน และผู้จัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 35 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 70 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม สำหรับผู้บริหารองค์กร และผู้จัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง และทางไปรษณีย์ ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน 64 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 91.4 จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS-PC (The Statistical Package for The Social Sciences) โดยการแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบความเรียง

สรุปผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้บริหารกับวิธีการดำเนินการจัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม ตามการรับรู้ของผู้บริหารขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม

1.1. สถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้บริหาร

ผู้บริหารส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 53.1 ส่วนใหญ่อายุ 25-29 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.9 ปฏิบัติงานในตำแหน่งผู้บริหาร ส่วนใหญ่ต่ำกว่า 5 ปี คิดเป็นร้อยละ 46.9 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 56.3

1.2 วิธีการดำเนินการจัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชน ตามการรับรู้ของผู้บริหาร พบว่า

1.2.1 โครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา จำแนกตามวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความรู้ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม จำนวน 53 โครงการ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.17 รองลงมาเพื่อการมีส่วนร่วม จำนวน 26 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 21.67 และความตระหนัก เจตคติ คิดเป็นร้อยละ 16.67 ประเภทโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่วนใหญ่พบว่าเน้นด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือ ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คิดเป็นร้อยละ 22.67 กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่วนใหญ่พบว่า กิจกรรมการฝึกอบรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมพบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ

19.07 รองลงมาคือการจัดทำหนังสือ นิตยสาร วารสาร จดสาร แผ่นพับ คิดเป็นร้อยละ 11.56 และการประชุมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 8.67 กลุ่มเป้าหมายสมาชิกของโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่วนใหญ่พบว่าเน้นที่ประชาชน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.61 รองลงมาคือโรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 21.37 และหน่วยงานราชการ คิดเป็นร้อยละ 10.26 ระยะเวลาการดำเนินโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาในปีพ.ศ.2540 ส่วนใหญ่พบว่า กำหนดระยะเวลามากกว่า 6 เดือน คิดเป็นร้อยละ 73.33 และกำหนดระยะเวลาน้อยกว่า 6 เดือน คิดเป็นร้อยละ 26.67

1.2.2 วิธีการดำเนินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ตามการรับรู้ของผู้บริหาร พบว่าส่วนใหญ่องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมมีนโยบาย / แนวทางในการดำเนินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 100 โดยกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร คิดเป็นร้อยละ 78.1 ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดโครงการและวัตถุประสงค์ของกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ บุคลากรในองค์กร คิดเป็นร้อยละ 75.0 ตารางสำคัญของวัตถุประสงค์ที่ยึดเป็นหลักในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คิดเป็นร้อยละ 93.6 วิธีดำเนินการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการจัดเตรียมบุคลากรก่อนการดำเนินการหรือ การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ คิดเป็นร้อยละ 71.9 ปัจจัยที่นำมาพิจารณาในการจัดเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของสภาพสิ่งแวดล้อม คิดเป็นร้อยละ 75 ผู้ร่วมดำเนินการในการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นบุคลากรในองค์กร คิดเป็นร้อยละ 87.5 ช่วงเวลาที่กำหนดในการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่กำหนดในวันสำคัญหรือ เทศกาลต่างๆ เช่น วันสิ่งแวดล้อมโลก วันป่าไม้ คิดเป็นร้อยละ 31.3 งบประมาณที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรม ส่วนใหญ่ได้รับเงินสนับสนุนจากต่างประเทศและภาครัฐ คิดเป็นร้อยละ 50 วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่สอดคล้องกับงบประมาณขององค์กร คิดเป็นร้อยละ 75 การประเมินผลส่วนใหญ่ใช้การสังเกตความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย คิดเป็นร้อยละ 75 การประเมินผลส่วนใหญ่ใช้การสังเกต ความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย คิดเป็นร้อยละ 75 ความถี่ในการประเมินผลโดยรวมใช้การประเมินผลทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรม คิดเป็นร้อยละ 81.3 และการประเมินผลส่วนใหญ่ประเมินในด้านความสนใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรม คิดเป็นร้อยละ 84.4

1.2.3 ปัญหาในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ตามการรับรู้ของผู้บริหาร พบว่า ปัญหาค่าใช้จ่ายมีน้อยทำให้กิจกรรมที่จัดขาดความต่อเนื่อง และทำให้ไม่สามารถซื้อวัสดุอุปกรณ์มาใช้ในการจัดกิจกรรมได้ดีเท่าที่ควร เป็นปัญหาอยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 46.9 และ 37.5 ตามลำดับ นำปัญหามาเปรียบเทียบหลายด้าน พบว่า ปัญหาค่าใช้จ่ายเป็นปัญหามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 95.83

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมตามการรับรู้ของผู้จัดกิจกรรม มีดังนี้

1.1 สถานภาพทั่วไปของผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา

ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 53.1 อายุ ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 25-29 ปี คิดเป็นร้อยละ 25 ประสบการณ์ในการเป็นผู้จัดกิจกรรม ส่วนใหญ่ต่ำกว่า 5 ปี คิดเป็นร้อยละ 43.8 วุฒิการศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 59.4

1.2 วิธีการดำเนินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาของผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาเน้นจุดประสงค์ เพื่อการมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื้อหาที่นำมาสอนแทรกบ่งบอกเน้นเรื่อง ป่าไม้ สัตว์ป่า แนวทางในการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่จัดให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน วิธีการที่นำมาค่อนข้างบ่อย คือการบรรยาย สื่อการสอนที่นำมาพบบ่อย คือ รูปภาพเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสไลด์ สไลด์เทปที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ กิจกรรมที่ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่วนใหญ่ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมศึกษา วิธีการดำเนินงานของแผนงานหรือโครงการที่เกี่ยวกับการฟื้นฟูและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากเอกสารของหน่วยงานต่างๆ แล้วติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

การอภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล การอภิปรายผลแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 โครงการสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้ดำเนินการในปี พ.ศ.2540 ผลการวิจัยพบว่า โครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มากที่สุด การมีส่วนร่วม ความตระหนัก การมีเจตคติ และทักษะ ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา ตามที่ UNESCO-UNEP (1978) ได้กำหนดวัตถุประสงค์สิ่งแวดล้อมศึกษา ไว้ดังนี้คือ ความรู้ การมีส่วนร่วม การตระหนัก เจตคติ และทักษะ ซึ่งโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ดำเนินการโดยองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ.2540 ส่วนใหญ่พบว่า การให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา พบมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการให้ความรู้จะเป็นแนวทางการนำไปสู่ให้ประชาชนเกิดความตระหนัก เจตคติ ทักษะ และการมีส่วนร่วม ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อไป

วิธีการดำเนินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชน ตามการรับรู้ของผู้บริหาร ผลของการวิจัยพบว่า ผู้บริหารองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่ได้มีการกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการดำเนินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมเป็นลายลักษณ์อักษร โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดโครงการและวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อม คือบุคลากรในองค์กรเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือ คณะกรรมการดำเนินกิจกรรมและประธานขององค์กร จะเห็นว่าการกำหนดบทบาทของโครงการจะดำเนินการโดยบุคลากรในองค์กรเป็นสำคัญ เนื่องจากบุคลากรที่ทำงานในองค์กรส่วนใหญ่ ทำงานในองค์กรเป็นงานประจำ มิได้รับผิดชอบงานด้านอื่นหรืองานประจำอื่น จึงทำให้เป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการดำเนินโครงการ และวัตถุประสงค์การจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการคือ การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การสร้างความตระหนักถึงอันตรายของปัญหาสิ่งแวดล้อม และการมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังที่ บัณฑิต จุฬาลงกรณ์ (2528) กล่าวว่า การแก้ไขปัญหาสภาวะแวดล้อมที่เกิดขึ้นจำเป็นต้องอาศัยการรับรู้ที่ถูกต้องและการสร้างความสำนึกที่ดีของแต่ละบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับการประชุม Earth summit ที่เมือง Rio de Janeiro (UNCED 1992, Chapter 36) กล่าวคือ การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาความสามารถในการขบประเค้นสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นสิ่งสำคัญในการก่อให้เกิดความตระหนักและคุณธรรมทางสิ่งแวดล้อม ตลอดจนคำนึงถึง เจตคติ ทักษะและการปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในส่วนของการดำเนินการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่ได้มีการจัดเตรียมบุคลากรก่อนการดำเนินการจัดหรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากว่าต้องการให้ดำเนินกิจกรรมสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับ สัจจ อุตรานนท์ (2528) ที่ได้กล่าวถึงการจัดเตรียมบุคลากรว่าเป็นงานที่มีความสำคัญมากปัจจัยที่ผู้บริหารองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมได้นำมาพิจารณาในการจัดเนื้อหาจากการวิจัยพบว่า ความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของสภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ นายแพทย์ประเวศ วะสี (2535) กล่าวว่า วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นเนื่องจากมนุษย์ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็ต้องพยายามแก้ไขให้ว่า ทำอย่างไรมนุษย์จะอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ หรือธรรมชาติได้อย่างสมดุล และได้เสนอสมการว่า $E = NB$ เมื่อ $E =$ สภาวะการทำลายสิ่งแวดล้อม $N =$ จำนวนมนุษย์ และ $B =$ พฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งรวมพฤติกรรมการผลิต และพฤติกรรมบริโภคนั้นแสดงให้เห็นว่า หากสภาวะการทำลายสิ่งแวดล้อมสูง ข้อมแสดงถึงความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของสภาพสิ่งแวดล้อมสูงขึ้นด้วย ฉะนั้นมนุษย์เป็นผู้ที่อยู่ในสังคม จึงเป็นผู้ที่มีหน้าที่ช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ในสภาพที่ดีที่สุด

งบประมาณที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนมากเป็นเงินสนับสนุนจากต่างประเทศและภาครัฐ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังพัฒนา ดังนั้นเงินสนับสนุนจำเป็นต้องอาศัยจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เนื่องจากเห็นว่าศักยภาพและการทำงานขององค์กรเอกชน จะเป็นส่วนหนึ่งการพัฒนาเกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยส่วนรวม (สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย มุถุนิธิโลกทีเชียว, 2537) ปัญหางบประมาณส่งผลกระทบต่อการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจทั้งในและต่างประเทศ เชนิชญกับสภาวะดกดต่ำ ทำให้ขาดงบประมาณที่นำมาสนับสนุน

วัตถุประสงค์ เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนมากซื้อด้วยงบประมาณขององค์กร ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมของแต่ละองค์กรมีโครงการหรือกิจกรรมที่แตกต่างกัน เพื่อให้การดำเนินการให้บรรลุตามเป้าหมายจำเป็นต้องอาศัยหรือจัดหาอุปกรณ์เอง เพื่อประสิทธิภาพของงาน

การประเมินผลขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม โดยรวมใช้การสังเกต ความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย ส่วนมากจะประเมินผลในด้านความสนใจและการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งนี้อาจเนื่องจากว่า การประเมินด้านความสนใจและความมีส่วนร่วมของประชาชน จะเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อดูกระแสของสังคม ชุมชน รองลงมาคือประเมินด้านความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ บานชื่น บุญประเสริฐ (2534) ที่ว่า การวัดและประเมินผล โดยเน้นความรู้ความเข้าใจตอบสนองต่อสังคมชุมชนในการเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในด้านที่ไม่ได้ประเมินผลโดยรวมเป็นด้านการติดตามและประเมินในระยะยาวของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากพื้นที่ที่ดำเนินงานทางด้านกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรกับสถานที่ตั้งขององค์กร โดยส่วนใหญ่ไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ของการดำเนินกิจกรรม ทำให้เป็นปัญหาต่อการติดตามและประเมินผลในระยะยาว

ตอนที่ 2 ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม แบ่งเป็นรายชื่อได้ดังนี้

1. จุดประสงค์ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา จากผลการวิจัยพบว่า ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาได้เน้นจุดประสงค์ค่อนข้างบ่งบอมากที่สุด คือ การให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการที่จะให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นจะส่งเสริมให้ประชาชนเกิดเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังที่ ทวีวงศ์ ศรีบุรี (2539) กล่าวว่า การศึกษาและการให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมในทุกๆ ด้าน จึงเป็นเสมือนหัวใจของการจัดการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะการทำให้เด็กเริ่มเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม เกิด

จิตสำนึกในการอนุรักษ์แล้ว ยังสามารถชี้ให้เห็นถึงสาเหตุและผลที่ตามมา เมื่อเด็กโตขึ้น ได้มีโอกาสดัมผัสกับสภาวะแวดล้อมอย่างจริงจัง จะได้เกิดความรู้สึกรังเกี้ยวแค้นและรู้จักการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับบัจฉริต จุฬาลงกรณ์ (2528) กล่าวว่า การแก้ไขปัญหาสภาวะแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้น จึงเป็นต้องอาศัยการรับรู้ที่ถูกต้องและการสร้างความสำนึกที่ดีของแต่ละบุคคล ซึ่งสอดคล้องเช่นเดียวกับแนวความคิดของเฮนรี เดอฮาวนิช (2520) กล่าวคือ มาตรการที่สำคัญที่สุดในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมคือ การให้การศึกษา เพื่อปลูกฝังความรู้ ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมที่เหมาะสม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการตัดสินใจ และของพฤติกรรมต่างๆ ต่อการแก้ไขหรือป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม

2. เนื้อหาที่ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ผู้จัดกิจกรรมนำมาสอดแทรก จากผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในเรื่องต่อไปนี้เป็นค่อนข้างบ่อย คือ เรื่องป่าไม้ สัตว์ป่า การที่ผู้จัดกิจกรรมสอดแทรกเรื่องดังกล่าวค่อนข้างบ่อยกว่าเรื่องอื่น อาจเป็นเพราะว่า ป่าไม้และสัตว์ป่าเป็นปัญหาที่ประเทศไทยและประเทศอื่นๆ กำลังเผชิญปัญหาอยู่ในช่วงวิกฤต เช่น การเกิดไฟป่า การเกิดอุทกภัย สภาวะอากาศโลกร้อนขึ้น เหล่านี้เป็นต้น จึงส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของสิ่งมีชีวิต ทำให้ระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลงจนยากที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สมดุลได้ และเนื้อหาที่ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษานำมาสอดแทรกเป็นบางครั้ง คือ น้ำและพลังงาน ดิน การใช้สารเคมีในกิจกรรมการเกษตร อาจจะเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศที่ต้องใช้น้ำและพลังงานอันเป็นจำนวนมากในบางอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการร่อยหรอของทรัพยากรที่ไม่สามารถจะผลิตหรือทดแทนได้ ส่วนการใช้สารเคมีในกิจกรรมการเกษตร ดิน กำลังเป็นปัญหาที่ประเทศกำลังประสบปัญหาอยู่ จากการใช้สารเคมีในการเกษตร ก่อให้เกิดสารตกค้างใน ผัก ผลไม้ และดิน ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภคในระยะสั้นและระยะยาว ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการที่ชาวเกษตรกรขาดความรู้ ความเข้าใจ ในการใช้สารเคมีที่ถูกต้อง ส่งผลให้มีสารก่อเกิดมะเร็งในร่างกายของคนเราอยู่ในเกณฑ์ที่สูงมาก ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ผู้จัดกิจกรรมนำมาสอดแทรกน้อยที่สุด ได้แก่ สารธรรมชาติ เช่น สถานการณ์ราชการ ถนน ประปา ไฟฟ้า และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก องค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับ ศิลปวัฒนธรรม มีน้อยมาก คือ สมาคมศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเพียง 1 องค์การ ซึ่งเป็นองค์การที่ตั้งอยู่ในสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ทำให้บทบาทและการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมมีน้อย แต่เป็นทรัพยากรที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นและมีคุณค่าสมควรที่จะได้อุรักษ์ไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษาความเป็นมา และความสำคัญของสถานที่ ดังกล่าว

3. แนวทางในการจัดกิจกรรมที่ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ใช้ค่อนข้างบ่อย คือ การจัดให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

การจัดให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนของผู้เข้าร่วมกิจกรรม และการจัดให้สอดคล้องกับความรู้ความสามารถของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งข้อค้นพบนี้ตรงกับข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาของกระทรวงศึกษา (2534) ที่เสนอแนะให้นำปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ชุมชน ประเทศ และโลก มาจัดกิจกรรม โดยเน้นให้เห็นภาพรวมของความสัมพันธ์และผลกระทบซึ่งกันและกันของปัญหาและผลการวิจัยของ สุภาวดี บุญไพบ (2529) ที่พบว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเด็นที่ว่า การให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น จะทำให้มีความสำนึกต่อชุมชน และส่งผลต่อเนื่องถึงผลที่จะเกิดต่อประเทศชาติและโลกต่อไปด้วย การให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มองเห็นถึงปัญหาที่ตนเองเป็นผู้ประสบปัญหาจะทำให้เป็นแรงจูงใจในการที่จะหาข้อสรุป และแนวทางในการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มองเห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะการรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในชุมชนจะมุ่งให้เกิดการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของคนในประเทศและโลก ตลอดจนการจัดให้สอดคล้องกับความรู้ความสามารถของผู้เข้าร่วมกิจกรรม เพราะการส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมและร่วมกันแก้ไขปัญหาดตามความรู้ความสามารถของชุมชน จะทำให้สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับขีดความสามารถของชุมชน ในการร่วมกันแก้ไขปัญหของชุมชนนั้นก่อนที่จะมีหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาช่วยเหลือต่อไป

4. วิธีการที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ใช้ค่อนข้างบ่อย คือ การบรรยาย รองลงมาคือ กานให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงความคิดเห็น การใช้กระบวนการกลุ่มและการอภิปราย ซึ่งข้อค้นพบสอดคล้องกับการวิจัยของ ไชริน สุริยพงศ์ (2533) ที่พบว่า วิธีการที่ครูส่วนใหญ่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การบรรยาย รองลงมาคือ การอภิปราย การแสดงความคิดเห็น เช่นเดียวกับผลการวิจัยของ สุภาวดี บุญไพบ (2529) ที่พบว่า วิธีการสอนเนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่วนมาใช้วิธีการสอนแบบบรรยายและอภิปรายซึ่งตรงกับผลการศึกษาวิจัยของ บานชื่น บุญประเสริฐ (2534) พบว่าวิธีการสอนในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ใช้ค่อนข้างบ่อย คือ การบรรยาย รองลงมาคือ การให้แสดงความคิดเห็น เช่นเดียวกับข้อเสนอแนะของ ภัทธบูรณ์ (2539) กล่าวคือ การบรรยายสามารถทำได้ตรงตามวัตถุประสงค์ มีความชัดเจน เสนอสาระเป็นขั้นตอน เข้าใจง่าย ตรงตามกำหนดเวลา การบรรยายจึงก่อให้เกิดการเรียนการสอนที่ดีได้

5. สื่อการสอนที่ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการวิจัยพบว่า ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาใช้สื่อการสอนค่อนข้างบ่อยคือ รูปภาพต่างๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสไลด์ สไลด์เทปที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ปัญหาการพัฒนาเกี่ยวกับ

ถึงแวดลอม และวิดิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ปัญหาการพัฒนาและแก้ไขปัญหเกี่ยวกับถึงแวดลอม ซึ่งตรงกับผลการวิจัยของ สุภาวดี บุญโนทก (2529) และไอนิน สุริยพงศ์ (2533) ที่พบว่าสื่อการสอนที่ใช้ประกอบการสอนถึงแวดลอมศึกษามากที่สุด คือ รูปภาพต่างๆ และตรงกับข้อเสนอแนะของวินัย วีระวัฒนานนท์ (2530) ที่ได้เสนอวิธีสอนทางด้านถึงแวดลอม คือ การใช้สไลด์ สไลด์เทป ซึ่งเป็นอุปกรณ์การสอนที่ถูกกว่าการพาไปทัศนศึกษา ทำให้ผู้เรียนได้เห็นภาพของจริง และมีสีสันสวยงาม การจะใช้สไลด์ประกอบการสอนจะต้องเขียนบทติ ด้วยภาพชัดเจน และถ้าอัดเสียงเป็นสไลด์เทป ก็จะทำให้บทเรียนน่าสนใจยิ่งขึ้น จากผลการวิจัยของ วิชฌณา จันทร์จรัสวัฒนา (2533) ได้ทำการศึกษาประสิทธิผลของสื่อวิดิทัศน์ที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ โครงการอีสานเขียว ซึ่งพบว่า ผู้เข้าชมวิดิทัศน์มีการเปลี่ยนแปลงระดับความรู้เรื่องโครงการอีสานเขียวมากขึ้น จากการศึกษาที่ผู้จัดกิจกรรมถึงแวดลอมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านถึงแวดลอม ใช้สื่อการสอนประเภทรูปภาพต่างๆ ก่อนข้างบ่อข อาจเนื่องมาจาก เป็นสื่อการสอนประเภทหา่ง่าย ราคาถูก สะดวกต่อการใช้ และสามารถนำมาใช้ได้ทันที ส่วนสื่อการสอนประเภทสไลด์ สไลด์เทป และวิดิทัศน์ เกี่ยวกับระบบนิเวศ ที่นำมาใช้ก่อนข้างบ่อข อาจจะเนื่องมาจากความทันสมัยของเทคโนโลยี ทำให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจน

6. ในการจัดกิจกรรมถึงแวดลอมศึกษา ผู้จัดกิจกรรมถึงแวดลอมศึกษาขององค์กรเอกชนด้านถึงแวดลอมที่จัดเป็นบางครั้ง จากผลการวิจัยพบว่า การให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมศึกษาวิธีการดำเนินการของแผนงาน หรือโครงการที่เกี่ยวกับการฟื้นฟู และการอนุรักษ์ถึงแวดลอมจากเอกสารของหน่วยงานต่างๆ แล้วติดตามผลอย่างต่อเนือง การให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแบ่งกลุ่มอภิปรายถึงคุณค่าธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ที่มีต่อระบบนิเวศ และการเชิญวิทยากรมาบรรยายในหัวข้อ การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพถึงแวดลอม ซึ่งนับได้ว่าเป็นแนวการจัดกิจกรรมถึงแวดลอมศึกษาแผนใหม่ที่ต้องการให้ประชาชนหรือชุมชนในพื้นที่เข้าร่วมการวิเคราะห์ผลกระทบต่อถึงแวดลอม การรับฟังความคิดเห็นของประชาชนแนะแนวทางที่ดีที่สุดในการที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลรักษาธรรมชาติของชุมชนเอง ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของ นายอาพันธ์ ปิ่นขารชุน (2540) กล่าวคือ การพัฒนาถึงแวดลอมจะต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชน เช่นเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(2539) ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาถึงแวดลอมทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาลถึงแวดลอมในปัจจุบันและอนาคต ในส่วนของการเชิญวิทยากรมาบรรยายในหัวข้อการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพถึงแวดลอม อาจจะเนื่องมาจาก บุคลากรในองค์กรเอกชนด้านถึงแวดลอมมีจำนวนน้อย ดัง

นั้นในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง จำเป็นต้องอาศัยวิทยากรจากภายนอกที่มีความชำนาญและรอบรู้ ในแต่ละเรื่อง นำมาร่วมในการดำเนินกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา

สรุปผลการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในภาพรวม

1. วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า โครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ดำเนินการในปี พ.ศ. 2540 ส่วนใหญ่มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม รongลงมาคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน และการมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งเน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะเห็นว่าวัตถุประสงค์มีความสอดคล้องกันทั้งผู้บริหารองค์กรและผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ตามวัตถุประสงค์สิ่งแวดล้อมศึกษาที่ UNESCO-UNEP(1978) ได้กำหนดไว้คือ เพื่อความรู้ ความตระหนัก เจตคติ ทักษะ และการมีส่วนร่วม องค์กรส่วนใหญ่จัดโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาตามวัตถุประสงค์ของ UNESCO แต่จะมุ่งเน้นการให้ความรู้มากที่สุด

2. เนื้อหา เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาจากการวิจัยพบว่า เน้นการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ป่าไม้ และสัตว์ป่าถูกนำมาสอดแทรกในเนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษามากที่สุด ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (2534) ที่เสนอแนะให้นำปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ชุมชน ประเทศ และโลก มาจัดกิจกรรม ซึ่งปัญหาของ ป่าไม้ และสัตว์ป่า เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในชุมชน ประเทศ และโลก ประสบปัญหาอยู่ในขั้นวิกฤติ

3. กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา จากการวิจัยพบว่า กิจกรรมด้านการฝึกอบรมมากที่สุด รองลงมาคือ การจัดทำวารสาร นิตยสาร จุลสาร แผ่นพับต่างๆ และการประชุม ตามลำดับ กิจกรรมด้านการฝึกอบรมนับได้ว่า เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ได้ผลดี ทั้งนี้เนื่องจาก การฝึกอบรมเป็นวิธีการให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแก่กลุ่มเป้าหมาย เช่น ประชาชน นักเรียน ครู โรงเรียน หน่วยงานราชการ ฯลฯ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการฝึกอบรมแต่ละครั้งมีจำนวนมาก จึงเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมที่ได้ผลในระดับหนึ่ง ในการจัดกิจกรรมให้บรรลุตามวัตถุประสงค์สิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งการใช้วิธีการบรรยาย การให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงความคิดเห็น การใช้กระบวนการกลุ่ม และการอภิปราย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ บานชื่น บุญประเสริฐ (2534) พบว่าวิธีการในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ใช้ค่อนข้างบ่อย คือการบรรยาย รองลงมาคือ การให้แสดงความคิดเห็นเช่นเดียวกับข้อ

เสนอแนะของ ภักทรบูรณ์ (2519:19) กล่าวว่า การบรรยายสามารถทำให้ตรงตามวัตถุประสงค์ มีความชัดเจน เสนอสาระเป็นขั้นตอน เข้าใจง่าย ตรงตามกำหนดเวลา หากนำไปรวมกับการจัดกิจกรรมอื่นๆคือการให้แสดงความคิดเห็น การใช้กระบวนการกลุ่ม และการอภิปราย ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงแนวความคิดของตนเอง ซึ่งจะเป็นแนวทางในการให้ทุกคนได้รู้จักเสนอแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

4. สื่อที่ใช้ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา จากผลการวิจัยพบว่า สื่อที่ใช้ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาคือ รูปภาพต่างๆที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สไลด์ สไลด์เทป ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ และวิดิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ปัญหาการพัฒนาและแก้ไขปัญหเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะของ วินัย วีระวัฒนานนท์ (2530) ได้เสนอการใช้สื่อในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมคือ สไลด์ สไลด์เทป ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่หาง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจนเหมือนจริง และสีสันสวยงาม ซึ่งการใช้รูปภาพส่วนใหญ่ที่นำมาใช้อาจจะเนื่องจากว่าเป็นสื่อที่หาง่าย ราคาถูก สะดวกในการใช้ และเก็บดูแลรักษา อีกทั้งการใช้วิดิทัศน์ จะทำให้เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาสามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจน ภาพมีการเคลื่อนไหว เหมือนจริงมากที่สุด นับได้ว่าเป็นวิวัฒนาการของการใช้สื่อได้ทันสมัย ทันเหตุการณ์ และทันโลก

5. การวัดและประเมินผลการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในการวัดและประเมินผลการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในองค์กรเอกชน จากผลการวิจัยพบว่า ประเมินผลทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรม โดยการสังเกต ให้ความสนใจ ของกลุ่มเป้าหมาย และดูจากผลงานของการจัดกิจกรรมทั้งผู้บริหารองค์กร และผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ประเมินในด้านการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมมากที่สุด ส่วนด้านการติดตามและประเมินผลของผู้เข้าร่วมกิจกรรม พบว่ามีการประเมินผลน้อยที่สุด รองลงมาคือด้านระยะเวลาที่เหมาะสม และด้านความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งการประเมินผลด้านการมีส่วนร่วมจะทำให้สามารถประเมินถึงแนวทางในการสร้างความร่วมมือในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเองซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของนายอนันท์ ปันยารชุน (2540) กล่าวถึงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชน เช่นเดียวกับข้อเสนอแนะของนายประเวศ วะสี (2536) กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องให้ประชาชนรวมตัวกัน และจัดองค์กร มีกระบวนการเรียนรู้ที่จะจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นว่าการที่องค์กรเอกชนได้ประเมินผลในด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มเป้าหมายเพื่อต้องการทราบถึงแนวทางความร่วมมือของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำมาวางแผน และจัดการส่งเสริมให้ประชาชนได้เป็นผู้ดูแลทรัพยากรต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา จากการวิจัยพบว่า ผู้จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ส่วนใหญ่ได้รับความรู้ ข่าวสาร เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษาจากหลักสูตรที่ได้ศึกษามา พบว่าน้อยที่สุด ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานทางกิจกรรมมีประสิทธิภาพและประสพผลดีมีมากขึ้น จึงควรที่จะส่งเสริม ประสานงาน ฝึกอบรมให้มีความรู้หรือแนวทางที่ปฏิบัติ มีจุดประสงค์สอดคล้องกัน และมีความต่อเนื่องจะทำให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นในและนอกระบบการศึกษา มีความชัดเจนและสอดคล้องกันทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน

2. องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม มีหลายองค์กรที่มีประสพการณ์และมีผลงานที่รู้จักอย่างแพร่หลายทั้งในและต่างประเทศ ในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา การร่วมกันในการจัดทำหลักสูตรในทุกระดับการศึกษา พบว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถทำงานร่วมกัน และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ ปรับปรุง แก้ไข คุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นกรณีศึกษาในองค์กรเอกชนที่มีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลงานรู้จักอย่างแพร่หลาย ทั้งในและต่างประเทศ
2. ควรมีการศึกษาความคิดเห็นในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา จากกลุ่มประชากรอื่นๆ เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชนในพื้นที่ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย